

Näkökulmia ajankohtaisiin yhteiskunnallisiin kysymyksiin ja poliittisen päätöksenteon tueksi.

Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus korkeakoulutuksessa – esittelyssä Gate-hankkeen verrokkimaa Ruotsi

Henna Juusola, FM, Tampereen yliopisto

Vuokko Kohtamäki, HT, Tampereen yliopisto

Tiivistelmä keskeisistä havainnoista ja johtopäätöksistä

Osana valtioneuvoston yhteistä selvitys- ja tutkimustoimintaa toteutettavan GATE-hankkeen selvityksen mukaan Ruotsin¹ tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuspoliittiset toimet kohdentuvat korkeakoulutuksessa seuraaviin ryhmiin ja esimerkkiteemoihin: 1) sukupuolten tasa-arvon edistäminen ja integroiminen osaksi korkeakoulujen eri toimintoja (kuten opetusohjelmat ja työntekijöiden rekrytointi), 2) kansallisten vähemmistöryhmien² kieli- ja kulttuurikurssien sekä opettajakoulutuksen kehittäminen ja 3) toimintarajoitteisille henkilöille suunnattujen tukimuotojen (puhesimulaattorit, mentoriohjelmat) hyvien käytänteiden kartoitus ja jakaminen.

Kansallisessa koulutuspolitiikassa on tunnistettu sosiaalisen taustan ja alueellisen ulottuvuuden vaikutukset korkeakoulutukseen hakeutumisessa sekä maahanmuuttajaryhmien moninaisuus. Erityisesti Ruotsiin yli 7-vuotiaina muuttaneet henkilöt ovat suhteessa valtaväestöön aliedustetussa asemassa korkeakoulutuksessa. Sen sijaan Ruotsiin alle 7-vuotiaina muuttaneiden osuus korkeakoulutuksessa on sama tai korkeampi kuin valtaväestöllä.

Poliittiset toimet kaikkien edellä kuvattujen ryhmien ja teemojen osalta sisältävät erilaisia ohjauksen muotoja. Ohjaus painottuu informaatio-ohjaukseen, kuten kohdennettuun selvitystietoon (kansalliset arviointiraportit) ja tiedotukseen (hakupalvelut, hyväksymiskirjeet, kohdennetut täydennyskoulutukset). Eri ryhmiä ja esimerkkiteemoja, kuten sukupuolten tasa-arvoa ja kansallisia vähemmistöryhmiä, vertailtaessa voidaan kuitenkin havaita eroja. Erityisesti sukupuolten tasa-arvon edistämiseen kohdistuu monipuolista poliittista ohjausta (kuten korkeakouluja ja yhdenvertaisuutta koskeva lainsäädäntö, kansallinen korkeakouluja koskeva laadunvarmistus, kansallisesti kohdennetut projektirahoitukset, tilastointi sekä selvitykset ja arvioinnit). Kuitenkaan esimerkiksi toimintarajoitteisista henkilöistä ei ole kattavaa seuranta- ja tilastotietoa saatavilla.

Poliittisella ohjauksella on yhteys toimenpiteiden vaikuttavuuteen. Esimerkiksi sukupuolten tasa-arvo on integroinut osaksi sekä kansallista ohjausta että korkeakoulujen strategiatyötä ja käytännön toimintaa. Tämä ei ole muuttanut perinteisiä sukupuolittuneita koulutusaloja (kuten teknilliset alat, sosiaali- ja terveysala). Osa tasa-arvoon ja yhdenvertaisuuteen liittyvistä kehitystrendeistä vaikuttaakin pysyville. Esimerkiksi sosiaalisella taustalla (vanhempien koulustausta) on yhteys korkeakoulutukseen hakeutumiseen ja pääsemiseen; korkeasti koulutettujen vanhempien lapset päätyvät matalasti koulutettujen vanhempien lapsia useammin korkeakouluun.

¹ Ruotsi edustaa GATE-hankkeessa Pohjoismaista verrokkimaata. GATE-hankkeet muut verrokkimaat ovat Irlanti ja Yhdistynyt Kuningaskunta.

² Ruotsin kansalliset vähemmistöryhmät ovat saamelaiset, ruotsinsuomalaiset, tornionjokilaaksolaiset, romanit ja juutalaiset

JOHDANTO

Tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden toteutuminen korkeakoulutuksessa on tärkeää koko yhteiskunnallisen tasa-arvon toteutumiselle, sillä korkeakoulutuksella on selvä ja merkittävä yhteys moniin työllistymistä ja yhteiskunnallista osallistumista edistäviin tekijöihin. Korkeakoulutuksen tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta koskevien toimien ja niiden toteutumisen tarkastelu mahdollistaa kehittämistarpeiden tunnistamisen kansallisessa koulutuspolitiikassa esimerkiksi osana opiskelijavalintojen uudistamista ja laajemmin osana koulutusta koskevaa strategiatyötä.

Tässä julkaisussa Ruotsin tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuspoliittisia toimia on lähestytty kansallisesta korkeakoulutuspoliittisesta näkökulmasta, mutta nostamalla esiin myös korkeakoulukohtaisia esimerkkejä. Ruotsi edustaa GATE-hankkeessa Pohjoismaista esimerkkiä. Esimerkkien avulla voidaan saada tarkempaa tietoa tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuspoliittisista käytännön toimista. Tarkastelu kohdistuu erityisesti seuraaviin vähemmistöryhmiin sekä havaittuihin tasa-arvo- ja yhdenvertaisuusteemoihin: sosiaalinen tausta, alueellisuus, sukupuolten tasa-arvo, toimintarajoitteiset henkilöt, kansalliset vähemmistöryhmät (saamelaiset, ruotsinsuomalaiset, tornionjokilaaksolaiset, romanit ja juutalaiset) ja maahanmuuttajat sekä maahanmuuttajataustaiset. Analyysiin sisällytettiin yhteensä 27 julkisesti saatavilla olevaa politiikkadokumenttia³ vuosilta 2011–2019, jotka analysoitiin laadullisella sisällönanalyysillä. Lisäksi mukana on korkeakoulutusta ja yhdenvertaisuutta koskeva lainsäädäntö. Tämän aineiston analyysissä keskityttiin seuraaviin kysymyksiin:

- Mihin (aliedustettuihin) vähemmistöryhmiin ja teemoihin yhdenvertaisuus- ja tasa-arvopoliittiset tavoitteet ja toimet ensisijaisesti kohdistuvat?
- Mitkä ovat niitä toimenpiteitä, joita on korkeakoulupolitiikassa ryhmäkohtaisesti (esimerkiksi maahanmuuttajataustaiset) otettu käyttöön?
- Millaisia vaikutuksia toimenpiteillä on ollut?

Analyysissä identifioidut poliittiset tavoitteet ja toimenpiteet kategorisoidaan yhteenvedo-osuudessa Vedungin (1998) politiikkainstrumenttien mukaan normiohjaukseen (kuten lainsäädäntö), talousohjaukseen (kuten rahoitus) ja informaatio-ohjaukseen (kuten strategiat). Tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta lähestytään kartoituksessa aineistoon perustuen vertikaalisesti (esimerkiksi koulutuksen nivelvaiheet huomioiden) ja horisontaalisesti (esimerkiksi koulutusala-kohtaiset näkökulmat huomioiden).

KANSALLISET LÄHTÖKOHDAT KORKEAKOULUTUKSEN YHDENVERTAISEEN SAAVUTETTAVUUTEEN RUOTSISSA

Korkeakoulutuksen tasa-arvo ja yhdenvertaisuus ovat keskeinen osa ruotsalaista korkeakoulupoliittista strategiatyötä ja koulutuspoliittista toimeenpanoa. Kansallisesti tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden toteutuminen on kytköksissä maan sosiaalisen diversiteetin huomioimiseen osana korkeakoulutusta. (UHR, 2016.) Tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistäminen korkeakoulutuksessa perustuu kansalliseen lainsäädäntöön ja strategiaan linjauksiin. Esimerkiksi korkeakoululaki (Högskolelag 1992/1434) velvoittaa korkeakouluja huolehtimaan, että miesten ja naisten välinen tasa-arvo huomioidaan ja sitä edistetään kaikissa korkeakoulun toiminnoissa (Högskolelag 1992/1434 § 5). Sukupuolten tasa-arvon toteutumista seurataan myös korkeakoulujen kansallisessa laadunvarmistuksessa. Korkeakoululaki velvoittaa lisäksi korkeakouluja edistämään ja laajentamaan korkeakoulutuksen saavutettavuutta (Högskolelag 1992/1434 § 5).

³ Poliitiikkadokumentit sisältävät kansallisia viranomaistahojen (mm. Universitets- och högskolerådet, UHR; Universitets Kanslers Ämbetet, UKÄ) toimesta laadittuja strategioita ja arviointiraportteja sekä opetusministeriön ja hallituksen toimesta tehtyjä esityksiä ja päätöksiä (esim. ns. Regleringsbrevet).

Kansallisten vähemmistöjen oikeuksia omaan kieleen ja kulttuuriin on säädetty erikseen kansallisia vähemmistöjä koskevassa lainsäädännössä (Lag om nationella minoriteter och minoritetsspråk 2009/724). Korkeakoulujen näkökulmasta laki kohdistuu ensisijaisesti vähemmistökielten opetuksen tukemiseen ja vähemmistökielten opettajien koulutukseen. Tämän lisäksi yhdenvertaisuuslaki (Diskrimineringslag 2008/567) pyrkii torjumaan syrjintää ja edistämään yhtäläisiä oikeuksia ja mahdollisuuksia sukupuolesta, sukupuoli-identiteetistä, etnisestä taustasta, uskonnosta tai muista vakaumuksista, vammaisuudesta, seksuaalisesta suuntautumisesta tai iästä riippumatta. Laki huomioi erikseen koulutuksen ja tuo esille esimerkiksi opiskelijavalintoihin liittyvän yhdenvertaisuusperiaatteen sekä velvoittaa oppilaitoksia dokumentoimaan ja raportoimaan vuosittain yhdenvertaisuuskäytänteitä ja -suunnitelmia (Diskrimineringslag 2008/567).

Opiskelijavalinnat ja nivelvaihe toiselta asteelta korkeakoulutukseen

Valintakelpoisuus alempaan korkeakoulututkintoon (grundnivå) perustuu yleiseen korkeakoulukelpoisuuteen (grundläggande behörighet) ja alakohtaiseen erityiskelpoisuuteen (särskild behörighet). Valintakelpoisuudet ja valintatavat määritellään korkeakouluasetuksessa (Högskoleförordning 1993/100). Yleinen hakukelpoisuus edellyttää toisen asteen tutkinnon (kuten lukion) suorittamista, mutta sen voi myös saavuttaa aikuisoppilaitoksissa (komvux) ja kansanopistoissa (folkhögskolan). Vuoden 2009 jälkeen toisen asteen oppilaitoksesta valmistuneiden on myös todennettava opiskelukielten (ruotsi tai englanti) lisäksi matematiikan osaamisessa riittävä taso. Riittävä osaamistaso perustuu ruotsalaisen lukion kursseihin ja sen voi myös todentaa lukion päättötodistuksella tai siihen verrattavissa olevan kurssin suorittamisella (Universityadmission.se, 2019).

Alakohtaisesti vaihteleva erityiskelpoisuus (särskild behörighet) määräytyy koulutusalan mukaan ja edellyttää esimerkiksi lukiotasoisten aihekohtaisten kurssien suorittamista, taiteellista näyttöä tai muulla tavoin hankittua osaamista. Erityiskelpoisuuksiin liittyvistä tarkemmista edellytyksistä vastaa korkeakoulutuksesta vastaava viranomaistaho, UHR (Universitets- och högskolerådet). Tässäkin tapauksessa opiskelijalta voidaan vaatia vain opintojen aloittamisen kannalta välttämätön osaaminen. Korkeakouluasetuksen (Högskoleförordning 1993/100) mukaan opiskelupaikat on allokoitava siten, että kolmasosa paikoista kohdistuu toisen asteen koulutuksesta saatuun päättötodistukseen, kolmasosa paikoista kohdistuu korkeakoulukelpoisuutta mittaavan kokeen (Högskoleprovet) tuloksiin ja korkeintaan kolmasosa paikoista kohdistuu muihin valintamenettelyihin, kuten muulla tavoin hankitun osaamisen tunnistamiseen, joka on kyseessä olevan koulutusohjelman kautta relevanttia osaamista.

Korkeakoulut voivatkin joustaa yleisistä valintakriteereistä hakijan hyväksi, mikäli korkeakoulu katsoo, että hakijalla on edellytykset omaksua koulutuksen edellyttämät tiedot ilman että hän täyttää asetettuja pääsyvaatimuksia (Högskoleförordning 1993/100). Korkeakoulujen on kuitenkin tällöinkin noudatettava yhdenvertaisuuslaissa (Diskrimineringslag 2008/567) säädettyä yhdenvertaisuusperiaatetta, jonka merkitys on korostunut korkeakoulujen aiempien positiivista erityiskohtelua mukailevien päätösten ja niitä seuranneiden oikeustoimien johdosta. Korkeakoulut suhtautuvatkin tällaiseen joustomahdollisuuteen varauksella (UHR, 2016). Korkeakouluasetuksen mukaisia vaatimuksia on vastikään uudistettu siten, että tulevaisuudessa valintakelpoisuutta arvioitaessa huomioidaan korkeakoulutukseen edellytettävää pätevyyttä mittaava koe (behörighetsprov), joka mahdollistaa esimerkiksi työkokemuksen kautta hankitun osaamisen todentamisen korkeakoulupätevyydeksi (Regeringens proposition, 2018).

Saavutettavuuden edistämiseksi nivelvaiheen käytänteitä on uudistettu myös mahdollistamalla korkeakoulujen perusrahoituksella tarjoamien korkeakoulupätevyyden tuottavien kurssien (behörighetsgivande förutbildning, högskoleintroducerande utbildning) järjestäminen aiempaa joustavamman tavalla. Uudistusten odotetaan yksinkertaistavan nykyistä järjestelmää sekä laajentavan korkeakoulupätevyyden tuottavien kurssien sisältöä ja valikoimaa sekä mahdollistavan opiskelijoille enemmän valinnanvapautta kurssien jälkeiseen opiskeluun. (Utbildningsdepartementet, 2018.) Toteutuessaan uudistuksilla voi olla positiivinen vaikutus aliedustettujen ryhmien korkeakoulutukseen hakeutumisessa ja pääsemisessä.

Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuspoliittiset toimet kohdistuvat eri ryhmiin eri tavoin

Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuspoliittiset toimet kohdentuvat Ruotsissa erityisesti sukupuolten tasa-arvon valtavirtaistamiseen (jämställdhetsintegrering), etnisiin vähemmistöryhmiin (erityisesti kansalliset vähemmistökielten edustajat) ja toimintarajoitteisiin henkilöihin. Näiden ohella koulutuspoliittisissa dokumenteissa tunnistetaan alueellinen ulottuvuus ja sosiaalisen taustan vaikutus sekä vanhempien koulutuksen että maahanmuuton näkökulmista. Seuraavissa osioissa ryhmiä tarkastellaan omana kokonaisuutenaan, mikä mahdollistaa yksityiskohtaisempien ryhmäkohtaisten huomioiden tekemisen politiikkatoimissa, vaikka yksilötasolla teemat voivatkin limittyä.

Sosiaalisella taustalla ja alueellisella saavutettavuudella edelleen merkitystä

Vuonna 1994 syntyneistä 46 % oli aloittanut opintonsa korkeakoulussa 25 ikävuoteen mennessä⁴. Huomioitaessa vanhempien koulutustaso voidaan havaita merkittäviä eroja vanhempien koulutustaustan ja korkeakoulutukseen pääsemisen välillä. Esimerkiksi vuonna 1994 syntyneistä noin 68 % sellaisista henkilöistä, joiden vanhemmista ainakin toisella oli vähintään kolmivuotinen korkeakoulututkinto⁵, aloitti korkeakouluopinnot 25 ikävuoteen mennessä, kun vastaava osuus niiden henkilöiden osalta, joiden vanhemmilla oli korkeintaan toisen asteen koulutus (förgymnasial utbildning), vain 24 % oli päätyttyä korkeakoulutukseen 25 ikävuoteen mennessä. Tämä trendi on pysynyt verrattain tasaisena, kun tarkastellaan vuosina 1984–1994 syntyneitä henkilöitä. Luvut perustuvat vuonna 2019 kerättyyn tilastotietoon. (UKÄ, 2020.) Tilastojen perusteella vanhempien koulutustaustan merkitys korostuu erityisesti naisten osalta, joskin vanhempien koulutustaustalla on selvä yhteys myös miesten koulutusvalintoihin. Tämäkin trendi on pysynyt verrattain tasaisena viimeisen vuosikymmenen aikana. (UHR, 2016.)

Sosiaalinen tausta voi olla myös kytköksissä maantieteelliseen alueeseen. Esimerkiksi lukuvoosittain tehdyissä tilastoissa ilmenee, että Uppsalan, Tukholman ja Skånen lääneissä, joissa sijaitsee suuria ja perinteisiä yliopistoja (mm. Uppsalan ja Lundin yliopistot) noin 44–51 % on aloittanut opiskelun korkeakoulussa viimeistään 24 ikävuoteen mennessä. Vähiten korkeakoulutukseen osallistutaan isojen ja perinteisten yliopistokaupunkien ulkopuolella, kuten Jämtlandin ja Norrbottenin lääneissä, joissa 24 ikävuoteen mennessä noin 35 % päätyy korkeakoulutukseen. Erityisesti maantieteellisesti isojen läänien sisällä on verrattain isoja kuntakohtaisia eroja.

Tilastoista ilmenee myös eroja miesten ja naisten välillä. Esimerkiksi vuonna 2018 Norrbottenin läänissä 46 % naisista oli aloittanut opinnot korkeakoulussa 24 ikävuoteen mennessä, vastaavan osuuden ollessa miesten osalta 27 %. Tukholman läänissä taas 59 % naisista ja 44 % miehistä oli aloittanut opintonsa korkeakouluissa 24 ikävuoteen mennessä. (UKÄ, 2018a.) Sosiaalisen taustan ja maantieteellisen alueen vaikutuksen myötä muodostunutta eriarvoisuutta on korkeakouluissa tuettu esimerkiksi kehittämällä etäkoulutusta ja järjestelmällä korkeakoulupätevyys tuottavia kursseja (behörighetsgivande förutbildning, högskoleintroducerande utbildning). Tilastotiedon mukaan nämä toimet eivät kuitenkaan ole muuttaneet yleistä trendiä: sosiaalisella taustalla ja asuinpaikalla on edelleen merkitystä korkeakoulutukseen hakeutumisessa. Kuitenkaan esimerkiksi alueellisen eriarvoistumisen liennyttämiseksi ei ole asetettu kansallisia tavoitteita. Alueellisten korkeakoulut ovat sinänsä lisänneet korkeakoulujen opiskelijamäärää. Tästä huolimatta vanhempien koulutustaustalla on selvä yhteys korkeakoulutukseen hakeutumiseen. (UKÄ, 2018a.)

Sukupuolten tasa-arvon tavoitteena valtavirtaistaminen

Kansalliset tavoitteet sukupuolten tasa-arvon valtavirtaistamiseksi (jämställdhetsintegrering) korkeakoulutuksessa sisältävät tasa-arvo-tilan kartoituksia ja korkeakoulujen tasa-arvon edistämiseen kohdistettua projektirahoitusta. Projektirahoitusta on suunnattu esimerkiksi korkeakoulujen sukupuolten tasa-arvon strategia- ja arviointityöhön sekä selvitystyöhön (UHR, 2014).

⁴ Tiedot perustuvat vuoden 2019 kerättyihin tilastoihin.

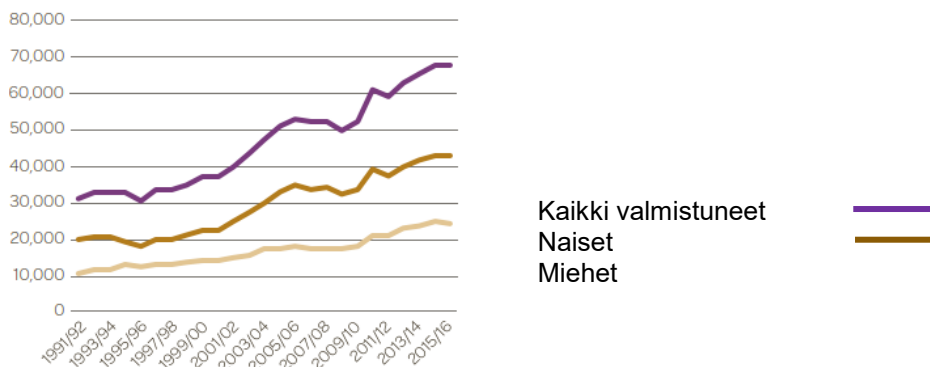
⁵ Vähintään kolmivuotisella korkeakoulututkinnolla viitataan tässä tilastossa lukion jälkeiseen koulutukseen (Eftergymnasial utbildning ≥ 3 år) (UHR, 2020, 40).

Korkeakoulujen laadunvarmistuksessa sukupuolten tasa-arvoa arvioidaan osana koulutustoiminnan suunnittelua, toteutusta ja kehittämistä (UKÄ, 2016a). Lisäksi opetusministeriö on asettanut erillisiä tavoitteita, kuten sukupuolten tasa-arvon edistäminen muun muassa urapoluilla ja opiskelijavalinnoissa (Utbildningsdepartementet, 2015). Ministeriö edellyttää, että tavoitteiden toteutumisesta raportoidaan ministeriölle. Käytännössä raportointi tapahtuu vuosikatsauksen yhteydessä.

Korkeakoulut ovat myös itse asettaneet omia strategisia tavoitteitaan sukupuolten tasa-arvon edistämiseksi. Esimerkiksi Tukholman yliopistossa on priorisoitu sukupuolten tasa-arvoa tutkimustoiminnassa ja tämän johdosta yliopisto on kehittänyt erityisesti henkilökunnan ja tohtoriopiskelijoiden rekrytointiprosesseja läpinäkyvimiksi ja sukupuolten tasa-arvon huomioon ottaviksi. Eräs tähän liittyvä konkreettinen toimenpide onkin ollut opettajanvalintakomitean (lärarförslagsnämndernas) toimintarutiinien kehittäminen; komitean tapaamiset päättyvät aina kolmeen sukupuolten tasa-arvoa reflektivaan asiaan tai kysymykseen. Tukholman yliopistossa on myös vararehtorin johdolla toimiva työryhmä, jonka tehtävänä on seurata ja arvioida yliopiston omien kehittämistoimenpiteiden edistymistä. (Stockholms universitet, 2018.)

Kansallisesti tasa-arvon toteutumista seurataan tilastotiedon perusteella vertikaalisesti (esim. tutkintotasojen näkökulmasta) ja horisontaalisesti (esim. alakohtaiset eroavaisuudet huomioiden). Naiset ovat yliedustettuina korkeakoulutuksessa erityisesti niiden koulutusohjelmien osalta, joista valmistetaan joko alempaan tai ylempään korkeakoulututkintoon. Esimerkiksi luvuvuonna 2014/15 valmistuneista 67 % oli naisia ja 29 % miehiä, kun vertailussa ovat sekä alemman että ylempään korkeakoulututkinnon suorittaneet⁶ (UKÄ, 2016b). Tämänkaltaisen kehitys on pysynyt melko vakaana jo useamman vuosikymmenen ajan, kuten kuviosta 1 ilmenee.

Kuvio 1: Korkeakouluista valmistuneet (alempi ja ylempi korkeakoulututkinto) sukupuolen mukaan⁷ (UKÄ, 2016b, 27)

Horisontaalisen tasa-arvon (koulutusohjelma- ja tieteenalakohtainen tasa-arvo) näkökulmasta miehet ja naiset hakeutuvat opiskelemaan erilaisia aloja, minkä johdosta alakohtaiset valinnat heijastuvat myöhemmin myös työelämään (UKÄ, 2016). Esimerkiksi verrattaessa kymmenen vuoden (2006–2016) ajalla tapahtuvaa kehitystä, naisten osuus insinööriohjelmissa (kandidaatin ja maisterin) on kasvanut 8 %. Kuitenkin ns. perinteisillä naisvaltaisilla aloilla (kuten opettajan- ja sairaanhoitajakoulutukset) vastaavaa kehitystä ei ole tapahtunut (vertailuvuosien 2004–2005 ja 2014–2015 välillä). Esimerkiksi lastentarhaopettajan koulutuksessa vain 8 % oli miehiä (akateemisena luvuvuotena 2014–2015). Kaikilla aloilla keskimäärin valintojen osalta mieshakijoista 47 % tulee valituksi hakemaansa ohjelmaan. Vastaavasti naishakijoista 44 % prosenttia tulee valituksi hakemaansa ohjelmaan (osuudet perustuvat syksyn 2018 opiskelijavalintoihin). Tilanne on pysynyt tämänkaltaisena aina vuodesta 1998 lähtien. Eräs selitys tälle on se, että naiset hakevat opiskelemaan koulutusohjelmiin, joiden hakupaikoista käydään kovaa kilpailua (esim. sairaanhoitajakoulutus). (UKÄ, 2018b.)

Toimintarajoitteisten henkilöiden asemaa vahvistetaan jakamalla hyviä käytänteitä

Kansallisessa korkeakoulupolitiikassa on korostettu toimintarajoitteisten henkilöiden verrattain vähäistä osallistumista korkeakoulutukseen. Esimerkiksi 30–64 -vuotiaista toimintarajoitteisista

⁶ Sukupuolten välinen tasa-arvo toteutuu hieman paremmin alemman korkeakoulututkinnon osalta. Esimerkiksi luvuvuonna 2014/15 alemman korkeakoulututkinnon suorittaneiden osalta naisia oli 57% ja miehiä 34%. (UKÄ, 2016b.)

⁷ Luvuvuoden 2010/11 osalta suhteessa korkeaa valmistuneiden opiskelijoiden määrää selittää muutokset opettajakoulutuksessa (UKÄ, 2016b, 27)

henkilöistä vain 33 % on jatkanut toisen asteen jälkeiseen koulutukseen (eftergymnasial utbildning), kun muun väestön osuus on 47 % (UHR, 2019). Toimintarajoitteisten henkilöiden aseman parantamiseksi korkeakouluja on kehoitettu jakamaan hyviä käytänteitä, joiden tavoitteena on parantaa toimintarajoitteisten henkilöiden mahdollisuutta opiskella korkeakouluissa.

Korkeakoulukohtaiset kehitys- ja tukitoimenpiteet sinänsä muodostavat moninaisen joukon erityisesti tiedotukseen ja informaation lisäämiseen kohdistuvia käytänteitä. Osa käytänteistä on sen kaltaisia, että niiden toteuttaminen on mahdollista pienin lisäresurssein, kuten aikataulutetut taudit ja oikeus äänittää luennot yksityiskäyttöön. Osa tukitoimista palvelee laajempaa opiskelijaryhmää. Esimerkiksi puhesyntetisaattorit voivat helpottaa myös ulkomaisten ja maahanmuuttajataustaisten opiskelijoiden opiskelua. Vastaavasti opintojen suunnittelua tukeva verkkokurssi voi olla hyödyllinen kaikille opiskelijoille taustoista riippumatta. Kaikkien toimenpiteiden osalta keskeistä on kuitenkin tunnistaa toimintarajoitteisten henkilöiden moninaiset tarpeet ja kehittää toteutuksia yhteistyössä toimintarajoitteisten henkilöiden kanssa. (UHR, 2019.)

Kansallisten vähemmistöryhmien korkeakoulutuksen saavutettavuutta edistetään kieli- ja kulttuurikoulutuksen keinoin

Kansallisten vähemmistöryhmien asemaa korkeakoulutuksessa on pyritty vahvistamaan kohdentamalla valtionrahoitusta korkeakoulukohtaisesti muun muassa kielten opetukseen ja aineenopettajakoulutukseen. Kansallisen arvioinnin mukaan vähemmistökielten ja -kulttuurin kurssien määrä on 2010-luvulla kasvanut, ja niihin on hakeutunut enemmän opiskelijoita. Kursitarjonnassa on kuitenkin vähemmistökielten ja -kulttuurien osalta verrattain isoa vaihtelua. Kansallisena kehityskohteenä mainitaan erityisesti vähemmistökieliin ja -kulttuureihin keskittyneen opettajankoulutuksen kehittäminen esimerkiksi järjestämällä opettajille lisäkoulutusta (UHR, 2018a).

Vähemmistöryhmiin kuuluvat nuoret kokevat valtaväestön osalta syrjintää ja puutteellista korkeakoulutukseen tähtäävää uraohjausta (UHR, 2018b). Toisaalta korkeakouluissa toteutetut kohdennetut lisäkoulutukset esim. opetushenkilökunnalle on myös koettu onnistuneiksi, erityisesti silloin kun sieltä valmistuneet henkilöt ovat edistäneet valtaväestön ja vähemmistöryhmien välistä vuorovaikutusta sekä toimineet hyvänä esikuvana vähemmistöihin kuuluville henkilöille (Olgac, 2019). Vähemmistökieliin keskittyntä opettajankoulutuksen kiinnostavuutta ja houkuttavuutta olisi myös lisättävä, sillä kansallisista pyrkimyksistä huolimatta ohjelmiin ei aina saada riittävästi hakijoita (Hammine, 2016).

Saavutettavuuden näkökulmasta keskeinen tekijä on myös korkeakoulujen valintamenettelyt. Tällä hetkellä korkeakouluvalmiutta mittaava korkeakoulukoe (Högskoleprovet) on mahdollista suorittaa ainoastaan ruotsin kielellä. Tämä voi vähentää vähemmistökielten edustajien mahdollisuuksia hakeutua korkeakoulutukseen (Hammine, 2016). Vähemmistöjen asemaan korkeakoulutuksessa vaikuttavat myös monenlaiset muut tekijät, kuten valtion aiemmat vähemmistöpoliittiset toimet sekä sensitiivinen lähestymistapa valtaväestön ja vähemmistöryhmien välisiin keskinäisiin asenteisiin (ks Olgac, 2019). Siten erilaisten vähemmistöryhmien historian ja kulttuuristen erityispiirteiden tunteminen sekä kulttuuristen merkitysten muutosten ymmärtäminen osaltaan tukevat myös korkeakoulutuksen saavutettavuutta.

Maahanmuuttajataustaisten ryhmien moninaisuus on kansallisesti hyvin tunnistettu

Maahanmuuttaja- ja maahanmuuttajataustaiset on tunnistettu eri ryhmikseen kansallisessa korkeakoulupolitiikassa; ryhmiä tarkastellaan sen mukaan, milloin henkilöt ovat muuttaneet maahan. Tämä tarjoaa systemaattisen tavan identifioida maahanmuuttajataustaisten vaihtelevia kouluttautumiseen vaikuttavia lähtökohtia ja heidän mahdollisuuttaan hakeutua ja päästä opiskelemaan korkeakouluihin. Kuitenkin tilastojen perusteella aliedustetussa asemassa ovat ennen kaikkea ne henkilöt, jotka ovat muuttaneet Ruotsiin peruskoulun alkamisen jälkeen (ks. esim. UKÄ, 2019a). Esimerkiksi vuonna 1992 syntyneistä Ruotsiin yli 7-vuotiaina muuttaneista vain 29 % on päätenyt korkeakoulutukseen, kun vastaava luku valtaväestössä on 44 %.

Erot valtaväestöön eivät kuitenkaan olleet merkittäviä niiden maahanmuuttajien osalta, jotka olivat muuttaneet Ruotsiin ennen kouluikää. Vuonna 1992 syntyneistä Ruotsiin ennen kouluikää muuttaneista 46 % on korkeakoulutuksessa. Ruotsissa syntyneiden maahanmuuttajataustaisten henkilöiden osalta korkeakoulutukseen päätyy peräti 49 %. (UKÄ, 2019.) Siten

kaikki maahanmuuttajataustaisista henkilöistä eivät ole suhteessa valtaväestöön korkeakoulutuksen osalta marginaalisessa asemassa. Kuitenkin ne maahanmuuttajat, jotka muuttavat Ruotsiin yli 7-vuotiaina, jäävät korkeakoulutuksen ja laajemmin yhteiskuntaan integroitumisen osalta haastavaan asemaan. Tähän kansallisessa korkeakoulupolitiikassa on tartuttu esimerkiksi kohdentamalla kansallista rahoitusta rasismiin vastaiseen ja yhteiskuntarauhaa edistävään toimintaan⁸.

Osa korkeakoulusta on myös toteuttanut täydentävää koulutusta sellaisille maahanmuuttajataustaisille henkilöille, joilla on ulkomainen korkeakoulututkinto. Esimerkiksi Tukholman yliopisto on järjestänyt oikeustieteellistä koulutusta henkilöille, joilla on asianajajan pätevyys jostain muusta maasta, mutta jotka eivät ole perehtyneet ruotsalaiseen oikeusjärjestelmään (Stockholm universitet, 2018). Täydennyskoulutuksella on siten voitu mahdollistaa korkeasti koulutettujen työllistyminen Ruotsiin. Korkeakoulutuksen saavutettavuuden ja mahdollisuuksien tasa-arvon toteutumisen näkökulmasta erityisen tärkeää olisi huomioida ne henkilöt, jotka kouluiän aloittamisen jälkeen saapuvat maahan ja joiden perheellä ei ole tietoa tai mahdollisuutta perehtyä ruotsalaiseen koulutusjärjestelmään ja jatko-opintoihin.

Yhteenveto

Taulukossa 1 esitetään yhteenvetona keskeiset politiikkainstrumentit (normatiivinen, taloudellinen ja informaatio) (Vedung, 1998), jotka kohdistuvat sukupuolten tasa-arvoon, toimintarajoitteisiin henkilöihin, vähemmistökielten edustajiin, sosiaaliseen taustaan (vanhempien koulustausta) ja maahanmuuttajataustaisiin henkilöihin. Kuten taulukosta 1 ilmenee, korkeakoulutuksen saavutettavuuden ja tasa-arvon edistämiseksi korkeakouluja ohjataan kansallisesti normatiivisten, taloudellisten ja informaatioon perustuvien instrumenttien keinoin. Lähtökohtaisesti yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa ohjaavat normatiiviset instrumentit perustuvat kaikkien kartoitukseen valittujen ryhmien ja teemojen osalta samoihin lähtökohtiin: korkeakoululakiin, korkeakouluasetukseen ja yhdenvertaisuuslakiin. Vastaavasti informaatio-ohjaus kaikissa kartoitukseen sisällytetyissä ryhmissä ja teemoissa sisältää useimmiten kansallisia kartoituksia, suosituksia ja arvioita kunkin ryhmän ja aihealueen nykytilasta ja tärkeimmistä kehittämiskohteista.

Vertailtaessa eri ryhmiä ja teemoja keskenään voidaan tunnistaa ryhmäkohtaisia eroja. Esimerkiksi korkeakoulutukseen osallistuvista toimintarajoitteisista henkilöistä tai kansallisiin vähemmistöryhmiin kuuluvista henkilöistä ei ole koostettuna vuosikohtaisesti tilastotietoa. Sitä vastoin sukupuolten tasa-arvoon on kohdistettu sekä normatiivista ohjausta (lainsäädäntö, laadunvarmistus) että erikseen allokoitua rahoitusta ja moninaisia informaatio-ohjauksen muotoja, kuten tilastointia ja tasa-arvon tilaa käsitteleviä kansallisia selvityksiä ja arviointoja. Tässä suhteessa sukupuolten tasa-arvon valtavirtaistaminen osaksi korkeakoulutusta on onnistunut, vaikka tasa-arvoon liittyvissä tavoitteissa, kuten sukupuolittuneiden koulutuslavalintojen tasa-arvoistamisessa onkin vielä kehitettävää. Vähemmälle huomiolle kansallisessa korkeakoulupolitiikassa ovat jääneet muun muassa seksuaalivähemmistöt ja aikuisopiskelijat, vaikka näitä ryhmiä koskevat näkökulmat voivatkin olla esillä korkeakoulujen tai sitä lähellä olevien organisaatioiden (kuten opiskelijajärjestöjen) toiminnassa.

⁸ Esimerkiksi Göteborgin yliopisto on saanut kansallista rahoitusta väkivaltaisten ideologioiden ja rasististen organisaatioiden toimintaa koskevien lähtökoh-
tien selvittämiseen ja tähän liittyvän tiedon levitykseen (ks. Utbildningsdepartementet, 2017).

Taulukko 1: Yhteenveto kansallisista politiikkatoimista ja niiden vaikuttavuudesta

Ryhmät/teemat	Normatiiviset (kaikki ryhmät)	Normatiiviset (ryhmäspesifit)	Taloudelliset (esimerkkejä)	Informaatio (esimerkkejä)	Vaikuttavuus (esimerkkejä)
Sukupuolten tasa-arvo	Yhdenvertaisuuslaki (Diskrimineringslag 2008/567) Korkeakoululaki (Högskolelag 1992/1434) Korkeakouluasetus (Högskoleförordning 1993/100)	Korkeakoulujen laadunvarmistus; sukupuolten välinen tasa-arvon toteutuminen mm. koulutusohjelmissa yhtenä tarkastelun kohteena.	Periodimaisia: korkeakouluille kohdistettu projektirahoitusta.	Arviointi ja selvitysjulkaisut: mm. tasa-arvon tilaa koskevat selvitykset. Tilastot: korkeakoulutukseen hakevat, korkeakouluissa opiskelevat ja korkeakouluista valmistuvia, tilastotietoa koulutusaloittain. Korkeakoulukohtaisesti: mm. strategisia prioriteetteja (esim. rekrytoinnissa tietty prosentuaalinen osuus naisprofesso-reita).	Sukupuolten tasa-arvon integroiminen eri sektoreita läpileikkaavaksi teemaksi on toteutunut melko kattavasti; sukupuolten tasa-arvo on osa kansallista toimintaa (esim. korkeakoulujen laadunvarmistusta) sekä korkeakoulujen strateginen lähtökohta (esim. lakiperustaisuus). Samalla sukupuolten tasa-arvo ei kaikilta osin toteudu, vaikka siihen liittyvät haasteet on hyvin tunnistettu (esim. sukupuolittuneet koulutusalat).
Toimintatavoitteiset henkilöt			Korkeakoulujen valtionrahoituksesta kohdistettavat osuudet (mm. viittomakielen tulkkien takaa-minen). Räätälöity opintotuki (mahdollistaa hitaamman opiskelun).	Arviointi- ja selvitysjulkaisut: mm. hyvien käytänteiden koosteita. Tiedotus opiskelijoille: esim. nettisivut: http://www.studera-medfunktionenhinder.nu/ Korkeakoulujen tukimekanismit: mm. koordinaattorit, tiedotus (esim. hyväksymiskirjeiden mukana), kirjastot (esim. apuvälineet tekstin lukemiseen).	Toimintatavoitteisista henkilöistä ei ole kattavaa ja systemaattisesti toteutettua seurantietoa. Toimintatavoitteisten henkilöiden asemaa korkeakoulutuksessa on kuitenkin vahvistettu erityisesti erilaisin kansallisin ja korkeakoulukohtaisin tukimekanismein, kuten mahdollistamalla viittomakielen tulkkaus.
Kansalliset vähemmistöryhmät		Lag om nationella minoriteterna och minoritetsspråk 2009/724; oikeus vaalia omaa kulttuuria (esim. lapsilla oikeus saada opetusta omalla äidinkiellään)	Opettajankoulutuksen tukeminen (Esim. Tukholman yli-pisto).	Arviointijulkaisut; saavutettavuuden esteet vähemmistöryhmien osalta. Tilastoja: vähemmistökielten ja -kulttuurien kurssille/koulutukseen osallistuvien määrät Kohdennettua tiedotusta ja koulutusta: mm. hakusivustot vähemmistökielillä sekä vähemmistökieliin ja kulttuureihin keskittynyt opettajankoulutus.	Kansallisten vähemmistöryhmien asemaa korkeakoulutuksessa on vahvistettu erityisesti tarjoamalla kieli- ja kulttuurikoulutusta (myös esim. opettajankoulutuksen osalta). Tämänkaltaisilla toimilla on pystytty edistämään kansallisten vähemmistöryhmien asemaa alueellisesti (esim. lisäkoulutukset opettajille).
Sosiaalisen tausta ja alueellinen ulottuvuus				Tilastot: vanhempien koulutustausta opintonsa aloittaneista eri sykleillä (alempi- ja ylempi korkeakoulutuskinto, tohtori-koulutus), kunta- ja läänikohtaiset tilastot korkeakoulutuksen aloittaneista (19- ja 24-vuotiaat) Kohdennettua tiedotusta ja koulutusta: mm yhteistyö toisen asteen oppilaitosten kanssa ja etäkoulutukset	Sosiaalisen taustaan perustuvaan korkeakoulutuksen periytyvyyteen kohdistuneet toimet vaikuttavat hitaasti; periytyvyys näyttäytyy pysyvältä ilmiöltä. Alueelliset erot korkeakoulutukseen hakeutumisessa ovat varsin huomattavia. Muualla kuin yliopistokaupungeissa miehet hakeutuvat naisia harvemmin korkeakoulutukseen.
Maahanmuuttaja-taustaiset			Korkeakoulu-kohtaisesti allokointia rahoitusta: mm. rasismiin vastaiseen työhön, alakohtaisen täydentävän koulutuksen järjestäminen (esim. sairaanhoitajakoulutus)	Tilastot: Maahanmuuttajataustaiset korkeakoulutuksessa, ryhmäkohtaiset erot (esim. ennen kouluikää/kouluian jälkeä) Korkeakoulukohtaisia toimia: mm. täydentävät koulutukset, rasisminvastainen työ	Maahanmuuttajaväestön moninaisuus on kansallisesti hyvin tunnistettu; korkeakoulutuksessa marginaaliryhmässä ovat ne henkilöt, jotka ovat muuttaneet Ruotsiin kouluiässä (yli 7-vuotiaana). Kuitenkin useat korkeakoulujen toteuttamat kehittämistoimet on kohdistettu korkeakoulutetuille maahanmuuttajille (esim. alakohtaiset täydennyskoulutukset).

Lisälukemista

Policy Brief pohjautuu Turun ja Tampereen yliopistojen konsortiona vuoden 2020 aikana toteuttamaan GATE-hankkeeseen (Korkeakoulutuksen saavutettavuus ja tasa-arvo Suomessa ja verrokkimaissa), joka valmistuu vuoden 2020 loppuun mennessä.

Viitteet

- Diskrimineringslag 2008/567. Annettu 5.6.2008. https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/diskrimineringslag-2008567_sfs-2008-567 Haettu 26.2.2020
- Hammine, M. (2016). Sami languages in Education in Sweden and Finland. ECMI Working paper. European Centre for Minority Issues
- Högskolelag 1992/1434. Annettu 17.12.1992. https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/hogskolelag-19921434_sfs-1992-1434 Haettu 26.2.2020
- Högskoleförordning 1993/100. Annettu 4.2.1993. https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/hogskoleforordning-1993100_sfs-1993-100 Haettu 26.2.2020
- Lag om nationella minoriteter och minoritetsspråk 2009/724. Annettu 11.6.2009. https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/lag-2009724-om-nationella-minoriteter-och_sfs-2009-724 Haettu 26.2.2020.
- Olgac, C. (2019) Roma in the Educational System of Sweden: Achievements after Year 2000 and Challenges for the Future.
- Stockholms universitet. (2018). Årsredovisning 2018. https://issuu.com/stockholmsuniversitet/docs/_r_2018__be-slut_us_190218_ Haettu 15.5.2020.
- UHR. (2014). Jämställdhet i högskolan – ska den nu ordnas en gång för alla? Universitets- och högskolerådet.
- UHR. (2016). Can excellence be achieved in homogeneous student groups? <https://www.uhr.se/publikationer/publikation-sbutiken/can-excellence-be-achieved/> Haettu 26.2.2020
- UHR. (2018). Högskoleutbildningar i nationella minoriteters språk och kultur – vad har hänt? En jämförelse mellan åren 2016 och 2017 samt en tillbakablick på läsåren 2008/09 till 2016/17. UHR's rapportserie 2018: 6. Universitets- och högskolerådet. https://www.uhr.se/globalassets/_uhr.se/publikationer/2018/hogskoleutbildningar-i-nationella-minoriteters-sprak-och-kultur.pdf Haettu 14.5.2020.
- UHR. (2019). En högskola för alla. Goda exempel som ökar tillgängligheten och motverkar diskriminering av studenter med funktionsnedsättning https://www.uhr.se/globalassets/_uhr.se/publikationer/2019/uhr-en-hogskola-for-alla-2019.pdf Haettu 26.2.2020
- UKÄ. (2016a). Kvinnor och män i högskolan. UKÄ. <https://www.uka.se/download/18.5d85793915901d205f9a852/1487841854015/rapport-2016-10-14-kvinnor-och-man-i-hogskolan.pdf> Haettu 22.4.2020.
- UKÄ. (2016b). Higher education in Sweden 2016 Status report. <https://english.uka.se/about-us/publications/reports--guidelines/reports--guidelines/2016-06-16-higher-education-in-sweden---2016-status-report.html> Haettu 18.6.2020.
- UKÄ. (2018a). Statistisk Analys: Rekrytering till högre utbildning från Sveriges län och kommuner. Universitets kanslers ämbetet. <https://www.uka.se/5.7f89790216483fb8558f7f6.html> Haettu 26.2.2020
- UKÄ. (2018b). Applicants and admitted to higher education at first and second cycle studies autumn term 2018. (tiedote). <https://english.uka.se/about-us/publications/statistical-reports/statistical-reports/2018-11-21-applicants-and-admitted-to-higher-education-at-first-and-second-cycle-studies-autumn-term-2018.html> Haettu 26.2.2020.
- UKÄ. (2019). Higher education institutions in Sweden - 2019 status report. <https://english.uka.se/about-us/publications/reports--guidelines/reports--guidelines/2019-08-14-higher-education-institutions-in-sweden---2019-status-report.html> Haettu 26.2.2020.
- UKÄ. (2020). Universitet och högskolor årsrapport 2020. Universitets kanslers ämbetet (UKÄ).
- Utbildningsdepartementet. (2015). Regleringsbrev för budgetåret 2016 avseende Umeå universitet. Regeringsbeslut 18.12.2015. <https://www.esv.se/statsliggaren/regleringsbrev/?RBID=17238> Haettu 15.5.2020
- Utbildningsdepartementet. (2017). Tillträde för nybörjare – ett öppnare och enklare system för tillträde till högskoleutbildning. SOU 2017:20. <https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/statens-offentliga-utredningar/2017/03/sou-201720/> Haettu 2.5.2020
- Vedung, E. (1998). Policy Instruments. Typologies and Theories. Teoksessa M-L. Bemelmans-Videc, R.C. Rist & E.Vedung (Toim). Carrots, Sticks and Sermons. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers, 21-58.

Lisätietoja:

Hankkeen vastuullinen johtaja, yliopistotutkija, KT, Hanna Nori, Kasvatustieteiden laitos, Turun yliopisto (Yliopistopedagogiikan yksikkö). Hän on tutkinut erityisesti korkeakoulutukseen valikoitumista, opintoihin kiinnittymistä, koulutuksellista tasa-arvoa ja korkeakoulutettujen työllistymistä. Yhteystiedot: hanna.nori@utu.fi

Yliopistonlehtori, dosentti Vuokko Kohtamäki, Tampereen yliopisto (HEG-ryhmä). Hän on tutkinut erityisesti korkeakoulujen hallintoa, johtamista ja autonomiaa. Hän koordinoi GATE-hankkeen kahta osaprojektia Tampereella ja johtaa Tampereen yliopiston korkeakouluhallinnon ja -johtamisen (KOHA) -ohjelmaa, jonka opetukseen GATE-hankkeen tuotoksia on tarkoitus integroida. Yhteystiedot: vuokko.kohtamaki@tuni.fi

Projektitutkija, Henna Juusola on tutkijana GATE-hankkeessa. Juusola viimeistelee Tampereen yliopistossa (HEG-ryhmä) väitöskirjatutkimustaan korkeakoulutuksen laadusta suomalaisen koulutusviennin kontekstissa. Yhteystiedot: henna.juusola@tuni.fi

Korkeakoulutuksen saavutettavuus ja tasa-arvo Suomessa ja verrokkimaissa (GATE-hanke) toteutetaan osana valtioneuvoston vuoden 2020 selvitys- ja tutkimussuunnitelman toimeenpanoa

Hankkeen ohjausryhmän puheenjohtaja:

Ilmari Hyvönen, opetusneuvos
Opetus- ja kulttuuriministeriö

Ilmari.Hyvonen@minedu.fi

VALTIONEUVOSTON
SELVITYS- JA TUTKIMUSTOI-
MINTA
www.tietokayttoon.fi